

ПРОБЛЕМНІ ЛЕКЦІЇ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ

У статті розглядаються теоретичні засади, сутність проведення проблемних лекцій як однієї із ефективних технологій навчання, розкрито особливості викладу лекційного матеріалу, проаналізовано переваги проблемної лекції як способу формування у студентів творчого підходу до навчання.

В статье рассматриваются теоретические основы, сущность проведения проблемных лекций как одной из эффективных технологий обучения, раскрыты особенности изложения лекционного материала, проанализированы преимущества проблемной лекции как способа формирования у студентов творческого подхода к обучению.

The article examines the theoretical framework, the essence of the problem of lectures as one of the effective technologies to study the peculiarities of presentation lectures, analyzes the advantages problem lectures as a way of shaping students' creative approach to learning.

Ключові слова: проблемна лекція, проблемне навчання, проблемна ситуація, прийоми проблемної ситуації.

У наш час лекція збагатилась найновішими технічними засобами навчання, крім цього, в умовах сьогодення пройшли трансформації в усіх сферах суспільного життя. Зокрема, відбуваються соціально-політичні та економічні реформи, взаємодія різних культур і господарських систем, конкуренція на ринку праці, великий потік інформації та розвиток науки. Для викладачів з'явилась можливість, крім традиційної дошки, використовувати візуальне супроводження за допомогою мультимедійних проекторів. Тепер вони можуть демонструвати студентам найрізноманітнішу наочність, підкріплюючи нею словесну лекційну інформацію. Це все вносить суттєві зміни в наше життя.

Особлива увага з боку вищих навчальних закладів приділяється проблемі створення умов для формування в майбутнього фахівця сучасного світогляду, розвитку його творчих здібностей, навичок самостійного наукового пізнання та самоосвіти. З огляду на це, особливої значущості набуває проблемне навчання, що є одним із засобів активізації розумової діяльності та творчого мислення студента.

Ідея проблемного навчання знайшла своє широке відображення у працях: О.Бандурка [2], С.Вітвицької [3], В.Загвязинського, М.Скаткіна, І.Лернера [6], В.Лозової, М.Махмутова [7], Т.Кудрявцева, А.Зільберштейна та ін. Ними закладено теоретичні засади проблемного навчання, привернено увагу вчених і практиків до його розвивальних можливостей, визначено шляхи й методи реалізації в освітній практиці. Розробці методики проблемного навчання сприяли наукові дослідження у сфері психології навчальної діяльності (О.Леонтьєв [5], Л.Занков, В.Давидов, П.Гальперін, Н.Менчинська та ін.). Теорії проблемного навчання у вищій школі присвячені праці С.Архангельського, М.Фіцула [8], Ю.Ємельянова, Ю.Кулюткіна, Т.Ільїної [4], А.Алексюка [1] та ін. Утім, попри наявні досягнення в дослідженні цієї важливої проблеми, окремі її аспекти залишаються недостатньо висвітленими.

Метою даного дослідження є розкриття сутності та аналізу особливостей проблемних лекцій як способу формування у студентів творчого підходу до

навчання. Для цього необхідне виконання наступних завдань:

- викладач зобов'язаний підвищувати інтерес та спонукати студента до самоосвіти;

- студент повинен самовиховуватися та самовдосконалюватися, творчо підходити до вивчення матеріалу.

Сучасний зміст освіти – багатокомпонентний. Він включає не лише знання, а й способи практичної діяльності, творчий підхід, ціннісні орієнтації особистості. «Освіта в добу глобалізації і високих технологій – це фактор соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентоспроможності та національної безпеки» [4, с.754].

Викладання навчальних дисциплін набуває важливого наукового і практичного значення. Адже воно тісно пов'язане з формуванням особистості студента як майбутнього фахівця, а тому від того, як це питання розглядається у психологічній науці, залежить формування у майбутніх фахівців професійних умінь, ставлення до навчання.

Однією з якісних характеристик навчання є пізнавальна активність. Пізнавальну активність вчені розглядають як рису особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціальним досвідом, накопиченими людством знаннями, способами діяльності [2, с.678]. Результативність використання проблемного навчання у формуванні пізнавальної активності студентів була доведена як у теорії навчання, так і на практиці, адже цьому сприяє сама сутність проблемного навчання, яку дослідники вбачають в особливій організації пошукової діяльності: не в передачі готової інформації, а в отриманні нових знань і вмінь у процесі активної взаємодії індивіда з проблемно представленим змістом навчання. Вирішальну роль у визначенні напрямку й формуванні у студентів творчого підходу до навчання відіграє проблемна лекція.

Лекція у вищому навчальному закладі – одна з провідних форм навчального процесу й одночасно метод навчання й виховання [2, с.447]. Одним із численних її різновидів є проблемна лекція. Сутність проблемної лекції вчені визначають по-різному: засвоєння нової інформації шляхом «відкриття» (М.Фіцула) [8]; подання нової інформації через обговорення проблемних питань, розгляд навчальної теми як наукової проблеми з демонстрацією тенденцій розвитку науки (О.Бандурка) [2]; лекція, яка містить «проблемність» (Т.Ільїна) [4]. Отже, під час проблемної лекції викладач не подає знання в готовому вигляді, а ставить перед студентами проблему, пробуджує в них бажання знайти засоби її розв'язання, процес осмислення матеріалу відбувається у співпраці й діалозі викладача зі студентами, що стимулює їх до творчого підходу у навчанні.

На відміну від інформаційної лекції, на якій студенти отримують інтерпретовану викладачем інформацію, на проблемній лекції новий теоретичний матеріал подається як невідоме, яке слід відкрити, вирішивши проблемну ситуацію.

Проблемна ситуація – ситуація, для оволодіння якої окремий суб'єкт (або група) має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій. У

проблемному запитанні чи у проблемній ситуації завжди повинна мати місце суперечність, наприклад: суперечність між теоретично можливим способом розв'язання задачі та його практичною недоцільністю, відсутністю методів аналізу й обробки реально існуючих фактів, суперечність між науковими фактами і життєвими уявленнями студентів.

У вищій школі в основному використовуються наступні варіанти проблемного навчання:

- проблемний виклад навчального матеріалу в монологічному режимі лекції чи діалогічному режимі семінару;
- проблемний виклад навчального матеріалу на лекції, коли викладач ставить проблемні питання, висуває проблемні завдання і сам їх вирішує, при цьому студенти частково залучаються до пошуку рішення;
- частково-пошукова діяльність студентів у процесі виконання експерименту, лабораторних робіт, під час проблемних семінарів, евристичних бесід.

Викладач заздалегідь визначає проблему, розв'язання якої спирається на ту базу знань, яку повинні мати студенти. Поставлені викладачем запитання повинні викликати інтелектуальні труднощі у студентів і потребувати цілеспрямованого мисленнєвого пошуку.

Для створення проблемної ситуації С.Вітвицька [3] пропонує використовувати наступні прийоми: 1) пряма постановка проблеми; 2) проблемне завдання у вигляді запитання; 3) повідомлення інформації, яка містить суперечність; 4) повідомлення протилежних думок з будь-якого питання; 5) звернення уваги на те чи інше життєве явище, яке потрібно пояснити; 6) повідомлення фактів, які викликають непорозуміння; 7) зіставлення життєвих уявлень з науковими;

- постановка питання, на яке повинен відповісти студент, прослухавши частину лекції, і зробити висновки [3, с.350].

Дуже важливим є «проблемний початок лекції», коли викладач одразу висуває проблему чи ставить серію проблемних питань, вирішенню яких і присвячена вся лекція. У результаті відбувається активізація пізнавальної діяльності студентів до всього матеріалу лекції. Проблема може бути висунута й у ході розгортання лекції, для підтримки уваги, закріплення найскладніших питань теми тощо. Постановка проблеми наприкінці лекції спонукає студентів до обрання шляхів її розв'язання в позааудиторний час. При цьому викладачеві варто запропонувати декілька способів розв'язання студентами даної проблеми:

- фронтальні: коли проблема вирішується зусиллями всієї групи;
- групові: у розв'язанні проблеми бере участь невеличка група, яка формується, як правило, за інтересами або інтелектуальним рівнем;
- індивідуальні: проблема вирішується студентами самостійно.

На сьогодні в теорії і практиці проблемного навчання накопичено певний досвід щодо здійснення відбору навчального матеріалу. Основними критеріями цього відбору є:

- можливості використання проблемності в навчальному процесі тим більші, чим вищого рівня узагальненості знаннями і вміннями слід оволодіти студентам. Тобто, якщо зміст навчального матеріалу включає нові поняття, явища, правила,

закони, то існують хороші передумови для створення системи проблемних ситуацій, і чим узагальненішими знаннями студенти мають оволодіти, тим ширші можливості застосування пошукових методів навчання. Якщо ж нові знання мають велику кількість різноманітних фактів, цифрових даних і визначень, то використовувати проблемність у цьому разі недоцільно. Організувати вивчення інформативного матеріалу проблемним способом досить важко, хоч у майбутньому він може бути використаний для створення проблемних ситуацій;

- об'єктивні можливості навчального матеріалу щодо створення проблемних ситуацій викладачем суттєво змінюються залежно від того, на якому етапі навчального процесу використовуються одні й ті ж самі знання;

- питома вага проблемності здебільшого зростає зі збільшенням освітнього, світоглядного й виховного значення тих знань, які треба засвоїти студентам згідно з вимогами навчальних програм;

- наявність діалектичного зв'язку між відомими і невідомими знаннями студентів за проблемних ситуацій, а саме: кількість опорних знань переважає кількість нових; нове знання опосередковано пов'язане з вивченим і може бути отримане за допомогою ланцюжка умовиводів, які й забезпечують знаходження невідомого. Коли нові поняття мають ознаки, що споріднені з ознаками знайомих понять, то, використавши систему запитань і завдань, можна організувати мисленнєвий пошук студентами невідомих знань;

- якісна різниця між відомими й невідомими знаннями не виходить за межі тієї навчальної діяльності, у якій студенти володіють певною сумою знань.

Отже, ефективність і результативність лекційних занять значно залежить від рівня організації самостійної роботи студентів з навчальною та науковою літературою, накопичення необхідних знань для участі в дискусії, вміння викласти свою думку.

Проблемну лекцію необхідно розглядати як різнобічну і взаємозумовлену діяльність викладача і студентів, спрямовану на відбір, систематизацію і подання навчальної інформації викладачем; сприймання, усвідомлення і оволодіння цією інформацією студентами; організацію викладачем самостійної активної, цілеспрямованої та результативної пізнавальної діяльності кожного студента; встановлення педагогічної взаємодії зворотного зв'язку та організація контролю і самоконтролю.

Список використаних джерел:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : [посібник] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Бандурка О. М. Основи педагогічної техніки : [навчальний посібник] / О. М. Бандурка. – Харків : Титул, 2006. – 176 с.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : [навчальний посібник] / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 125 с.
4. Ильина Т. А. Лекция в высшей школе / Т. А. Ильина. – М. : Знание, 1977. – 79 с.
5. Леонтьев А. А. Лекция как сплуквання : [навчальний посібник] / А. А. Леонтьев. – К. : 1974.
6. Лернер І. Я. Дидактичні основи навчання : [навчальний посібник] / І. Я. Лернер. – К. : Педагогіка, 1981 – 185 с.
7. Махмутова М. І. Проблемне навчання. Основні питання теорії : [навчальний посібник] / М. І. Махмутова. – К. : Педагогіка, 1990. – 368 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : [навчальний посібник] / М. М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2005. – 542 с.